

BÜRKÜT

www.burkutdergisi.com

Türk Dünyası Dergisi

Araştırma Makalesi

BÜRKÜT

Makale Geliş Tarihi: 16.04.2025

Journal of Turkish World

Makale Kabul Tarihi: 17.05.2025

Syeitkhan, S. (2025). Türkler ve Moğolların konargöçerlik hayatının ortak hususları. *Bürküt Türk Dünyası Dergisi*, 4(1), 1-15. <http://dx.doi.org/10.56210/burkut66>

TÜRKLER VE MOĞOLLARIN KONARGÖÇERLİK HAYATININ ORTAK HUSUSLARI

Arş. Gör. Dr. Shynarbyek SYEITKHAN

Moğolistan Bilimler Akademisi Tarih ve Etnografya Enstitüsü shynarbek20@gmail.com ORCID

Öz

Türkler ve Moğollar, eski dönemlerden beri hayvancılık ve tarımla uğraşan konargöçer topluluklardır. Birçok ortak kültüre sahip olan bu iki millet tarih açısından da birbirleriyle yakından ilişkilidir. Türk ve Moğol topluluklarına ait ortak kültürler; eski Bronz dönemleri ve Hun dönemlerine ait arkeolojik kazılar, kurganlarda elde edilen bazı kalıntılar aracılığıyla ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca Çince, Farsça, Türkçe ve Moğolca yazılı kaynaklarda da Moğolların ve Türklerin bozkır hayatları, yaşam tarzları ve kültürlerinin benzerliğinden bahsedilmektedir.

Dünya genelinde unutulmakta olan konargöçerlik hayatı ve hayvancılık kültürünün Türk ve Moğol halkları arasında eskiden oldukça yaygın olmasına rağmen zamanla azalmaya başladığını ve insanların çoğunlukla köyden şehre göç ettiği ve şehirde yaşamayı köyde yaşamaya tercih ettikleri görülmektedir. Hayvancılıkla uğraşan çobanların sayısı azaldıkça, konargöçerlik hayatının ortak geleneklerinin de zamanla unutulacağı bizi endişelendiren konulardan biridir. Dolayısıyla Türk dünyasının ve Moğolların ortak geleneklerinin bilimsel açıdan incelenmesi oldukça önemlidir. Çünkü küreselleşme çağında bu tür ortak geleneklerin araştırılması, kadim gelenekleri unutulmakta olan konargöçer halkların bilinçlerinin yeniden canlandırılması açısından önemli görülmektedir. Makalemizde bu tür ortak gelenekler, özellikle Türk ve Moğolların Konargöçerlik Hayatının Ortak Hususları bilimsel açıdan ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk ve Moğol, konargöçer, gelenek, hayvancılık, ortak hususlar.

COMMON ASPECTS OF THE NOMADIC LIFE OF TURKIC AND MONGOLS

Abstract

Throughout history, Turkic and Mongols communities have been nomadic pastoralists engaged in animal husbandry and agriculture since ancient times. These two nations, which share many common cultural elements, are also closely connected in terms of historical background. The shared cultures of the Turkish and Mongolian peoples can be observed in archaeological excavations from the ancient Bronze Age and the Hun period, as well as in findings from kurgans. Additionally, sources written in Chinese, Persian, Turkic and

Bürküt Türk Dünyası Dergisi, 4(1), 2025, 1-15, TÜRKİYE

Mongolian mention the similarities between the steppe lifestyles and cultures of the Mongols and Turkic.

Although the nomadic lifestyle and pastoral traditions were once widespread among Turkic and Mongolian peoples, they have gradually declined over time. We observe that people have increasingly migrated from rural areas to cities, preferring urban life. As the number of herders involved in animal husbandry decreases, it raises concerns that the shared traditions of the nomadic way of life may also be forgotten over time. Therefore, the scientific study of the common traditions of the Turkic world and the Mongols is of great importance. In the era of globalization, researching such traditions is seen as crucial for reviving the awareness of nomadic people whose ancient customs are fading. In our study, these common traditions, particularly the shared aspects of the nomadic lifestyles of the Turks and Mongols, have been examined from a scientific perspective.

Keywords: Turkic and Mongol, nomadic, tradition, livestock farming, common aspects.

Giriş

Türkler ve Moğolların en yakın ortak hususların biri konargöçerlik hayatıdır. Türkiye Türkçesinde “göç” olarak bilinen terimin, Türkçenin en eski yazılı kaynaklarında “köç” ve “göç” olarak geçmektedir (Mert, 2009, s. 180-182). Bu kavram ile ilgili kaynaklarda geçen bir diğer terim “konargöçer”dir. Moğolistan’daki Uygur Devleti’nin (745-840) ikinci hükümdarı Moyun Çor (747-759) tarafından VIII. yüzyılın ortalarında diktirilen ve günümüzde Moğolistan toprakları içerisinde bulunan Uygurlara ait Tariat (Terhin) yazıtının batı yüzünde “konar köçer” şeklinde geçen bu terimin, “...ol ybirkaçr(i)m(i)n şub(u)m(i)n kon(a)r köçbirkaçr bbirkaçn / Ben bu topraklarımda ve bu sularım (boyunca) bu bölgede konar göçerim” (Tekin, 1982, s. 806-810; Mert, 2019, s. 182; Şahin, 2020, s. 17) şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Türkçede “oba”, Moğolcada “ovog” olarak bilinen terim, aileden birazcık büyük ve birbirine kan bağıyla bağlı idari ve sosyal yapılanmaları ifade eder. Dolayısıyla bu hayatı yaşayanlar için kışla, yazla, yayla ve güzle arasında gerçekleşen göç hareketleri ve konaklamalar obalar hâlinde olmuştur (Şahin, 2020, s. 20). Anadolu Türkçesinde “göç-oba” kelimesi “konargöçer” hâline dönüşmüştür. Kelime Azerbaycan Türkçesinde “köçəri”, Başkurtçada “küsmä halık”, “küskinsilər”, Kazakçada “köşpeli”, “köşpendiler”; Kırgızcada “köçmön”; Özbekçede “köçmānçi”; Tatar Türkçesinde “küçmä halık”; Türkmencede “göçmen”; Uygurcada “köçmān”; Rusçada “koç’evnik”, “koç’evoy” olarak geçmektedir (Ercilasun vd., 1992, s. 278-279). “Göç” kökünden gelen “göçer” sözcüğü, bir mekândan diğer bir mekâna hareket etmek anlamına gelmektedir. Moğolcada “göç” (nüüdel), “konargöçer” (nüüdelçin) sözcükleriyle karşılanmaktadır.

“Konargöçer” kelimesi sözlüklerde şu şekilde açıklanmaktadır: Geçim araçlarını elde etmek için mevsimlere göre yaylak ve kışlak değiştiren ve toprağa yerleşmemiş olan toplumların hayat tarzı. Avcılık, hayvan yetiştirme ve çiftçilikle uğraşan kabile (boy) hâlindeki kavimler, esasta konargöçerdirler (Ülken, 1969, s. 119; Karataş, 2017, s. 130). “Göçerevli”, “Konargöçer”, “Göçer”, “Konar göçer” şeklinde adlandırılan bu toplumlar yıl içinde mevsimlere göre sürekli yer değiştirirler.

Kışlak, yaylak, güzlek arasında aşiret halkının hayvanlarına mera temin etmek için, bütün hayvanlarıyla birlikte mevsimden mevsime nizamlı şekilde yapılan harekete “göç” denilmektedir (Eröz, 1991, s. 56). Yani “kışlak”, “yaylak” ve “güzlek” arasında mekân değiştirmenin adı “Yörük Göçü”dür (Ercenek, 1996, s. 135).

“Göç-” fiilinin sonuna geçici ya da kalıcı isimler yapan “-er” fiilden isim yapma eki getirilerek yapıldığı görülür. Yani “konmak / yerleşmek” kelimesi kışla, yazla, yayla ve güzle arasında her yıl düzenli olarak tekrarlanan göç esnasında bir süre konaklanan yerler anlamındadır (Şahin, 2020, s. 16-17). Türkçenin en eski yazılı kaynaklarında “adım atmak”, “ilerlemek” ve “yürümek” anlamlarına gelen “yori- / yörü-” fiilinin sonuna “-k” ekinin gelmesiyle ortaya çıkan “yörük” sözcüğüne ilk defa XV. yüzyılda Anadolu’daki Türkçe kaynaklarda rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde “yörük” sözcüğünün yanında “Türkmen”, “konargöçer”, “göçer”, “göçer-evli” ve “konargöçer” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Bahaeddin Ögel’e göre (Ögel, 1978, s. 1-3) Türkçede en çok kullanılan “konargöçer” sözcüğünün “göç-oba”dan ya da Farsça “göç-ave”den geldiği düşünülmektedir. Fakat bu deyim, artık günümüzde, eski ve iyi manasını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti’nde “göçerevli, göçkün, göçkuncü” sözcükleri daha geniş bir çevreye yayılmıştır. Orta Asya Türk ağızlarında, “köçmek ve taşınmak” deyimleri de çok kullanılır. Eski Türkler ise bu tarz kitleler hâlindeki göçlere “köçürmek” ve göçülen yerde, devlet tarafından yapılan iskân faaliyetlerine de “kondurmak” derlerdi.

“Yörük”, Anadolu’nun çeşitli yörelerinde konargöçer hayatını sürdüren Türklere verilen addır. “Yürümek” fiilinden türeyen “yörük” adı, “yürüyen” yani “gezen” anlamına gelmektedir. Anadolu’daki Türk konargöçerlere ne zamandan beri “yörük” şeklinde hitap edildiği hususunda birkaç görüş belirtilmektedir. Bu bağlamda söz konusu ifadenin, 12. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı görüşünde olanların yanı sıra 15. veya 17. yüzyılda ortaya çıktığını ileri sürenler de bulunmaktadır (Matsubara, 2012, s. 1). Anadolu’da göçer toplulukların son temsilcileri yörüklerdir. “Yörük” ismi Orta Asya’dan Anadolu’ya göçen Türkmenlerin bir kısmına verilen bir ad olduğu kesindir. Bugün de Türkiye’de hâlâ konargöçer hayatı yaşayan konargöçerlerin bazılarında, Kuzey Anadolu’ya göçen konargöçerlerde “Türkmen” adı korunmuştur ancak Güney Anadolu’ya göçen topluluklara “yörük” adı verilmiştir. Daha doğrusu “yörük” kelimesi Anadolu’ya gelip, orayı yurt tutan konargöçer Oğuz boylarını (Türkmenler) ifade etmek için kullanılan bir kelime olduğu düşünülmektedir.

Moğolların konargöçerlik hayatıyla ilgili bize bilgi veren önemli eserlerden biri B. Y. Vladimirtsov’un *Moğolların İçtimai Teşkilatı: Moğol Konargöçer Feodalizmi* adlı meşhur eseridir. Vladimirtsov’a göre, XI. asırda “ormanlı” adı verilen Moğol kabileleri Baykal Gölü civarında, Yenisey Irmağı’nın yukarı mecrasında ve İrtiş boylarında yaşamışlardır. Bozkır çobanları ise Kulun-Buyir (Moğolistan’ın doğu tarafı) gölünden başlayarak Altay Dağları’nın güney yamaçlarına kadar uzanan geniş bozkırlarda ve yaylalarda göç ederek yaşamışlardır (Vladimirtsov, 1995, s. 56-57). Bu bilgiye göre Moğolların XI. asırda konargöçer tarzda yaşayan topluluklardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Vladimirtsov’a göre Moğollar, “ormanlı” olarak adlandırılan, yabani hayvanları (balık dâhil) avlayan avcı kabilelerdir. Bu kabileler, hiçbir zaman ormanlarından çıkmazlar, ağaçların kabuklarından yapılan hafif alaçık “salaş”larda yaşarlardı, bozkır konargöçerleri ise bazen “keçe çadırlarda yaşayan kabilelerdir”. “Ormanlı”lar yabani hayvanları, bilhassa maral-geyik ve karacayı da ehlileştirirler, bunların et ve sütüyle beslenmişlerdir. Ayrıca bunlar ormanlarda dolaşırken ev eşyalarını maral-geyiklere yüklemiş, bununla beraber atları da binek olarak kullanmışlardır (Vladimirtsov, 1995, s. 34).

Bu bilgilere göre X-XI. yüzyıllarda Moğolların iki farklı gruptan oluşan bir toplum olduğunu söylemek mümkündür: hayvancılıkla uğraşan konargöçerler, ormanda avcılık ile hayat sürdüren kabileler. Orman kabilelerinin kendi yaşam kuralları ve bir disiplini vardır. Ancak bozkırlarda yaşayan konargöçer Moğollar, kültürel ve gelenek açısından Türk kökenli konargöçer topluluklarına daha yakındır. Bunlar hayvanların eti ve sütü ile beslenir, geçim kaynağında hayvancılıkla sağlamışlardır. Hayvanların yünü ve derisinden çeşitli kıyafet, dokumalar üretmekle beraber, her mevsim otluğu ve suluğu bol meralara göç etmişlerdir. Göç sırasında at, öküz, deve gibi hayvanlarıyla taşınmışlardır. Vladimirtsov'un (1995) ifadesiyle:

XI-XIII. asırlarda yaşayan konargöçer Moğol çobanlarının başlıca meşgaleleri çobanlık ve avcılık idi; bunlar aynı zamanda hem konargöçer çoban hem avcı idiler, bununla beraber iktisadi hayatlarının temellerini hayvan yetiştirme teşkil ediyordu. Moğol konargöçerleri sığır, koyun, keçi ve at beslerlerdi; deve ise Tola, Kerulen ve Onon ırmakları sahilllerinde yaşayan Moğollarda, herhâlde, az bulunurdu. Cengiz Han'ın Tangut seferinden sonradır ki deve çoğalmış oldu. Dünyanın diğer çoban kavimlerinde olduğu gibi, Moğol konargöçerleri de sürülerine otlaklar arayarak senede birkaç defa yer değiştirirler, göç ederlerdi. (s. 60-61)

Günümüzde de Moğollar eskisi gibi konargöçer hayatını sürdürmektedirler. Çobanlar hayvan yetiştirmek için uygun yerlere, ırmak sahilleri ve her mevsime göre iklim koşullarından fazla etkilenmemek amacıyla bereketli topraklara göç ederler. Türkler gibi yılın her mevsiminde yer değiştirirler. Moğollarda kışlağı “övöljöö”, ilkbaharda oturacak yeri “havarjaa”, yaylayı “zuslan” ve gözlüğe de “namarjaa” derler. Bu açıdan bakıldığında Türklerin ve Moğolların “göç etme”, “konargöçer” yaşam tarzı birbirine benzemektedir.

Moğolistan'da yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Kazak Türkleri de aynı şekilde konargöçer yaşam tarzını sürdürmektedir. Doğu Türkistan'daki Kazak Türkleri de 20. yüzyılın ortasına kadar Altay Dağı'nda yarı konargöçer bir hayat yaşarlardı. Onların da geçim kaynaklarının esasını hayvancılık teşkil etmekle beraber, arpa, buğday ve darı gibi tahılları da yetiştirmişlerdir. Altay'ın eteklerindeki ırmak boylarında “kıstav” adı verilen kışlık yerlerde (ıstık üy) denen tomruktan yapılmış kışlık evlerde altı ay kışı geçirirlerdi. İlkbaharda (köktem) de nisan, mayıs aylarında (töl) yani hayvanların doğurma zamanında ona göre elverişli yerlerde otururlar, haziran, temmuz aylarında yaylaya (caylav) çıkarlar, güzün ağustos, eylülde (küzev) gözlük yerlerde otururlar (Altay, 1981, s. 27).

1. Türkler ve Moğolların Keçe Çadırları

İnsanoğlu var olduğu dönemlerden itibaren kendilerini korumak için mağaralar ve küçük çadırlarda yaşamışlardır. İnsanlar ilk çadırları yaparken ağaçları kullanmış, çadırların üzerine de avladıkları hayvanların derileri asmışlardır. Çadır aynı zamanda insanları yırtıcı hayvanlar, rüzgâr ve fırtınalardan korumuştur. Bu kültür asırlarca devam etmiş, konargöçer Türk ve Moğollar arasında keçe çadırlarda yaşama kültürü günümüze kadar devam etmektedir.

Türk ve Moğollar arasında kullanılan çadırlar genellikle “keçe çadırı”dır ve Kazak, Kırgızlarda “kyiz üi”, Moğollarda “esgii ger” olarak adlandırılır. Çünkü çadır çerçevesi ahşaptan yapılarak keçe ile kaplanır. Çadır Moğolcada “ger”, Kazakçada “üi”, Rusçada “kibitka” denir. Keçe çadırını Kazaklar sadece yaz ve güz aylarında kullansa da bazı Moğollar yıl boyunca keçe çadırında yaşarlar.

Moğolların yaşadığı çadırlar hakkında önemli bilgiler ünlü seyyah Wilhelm Von Rubruk'un *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat*¹ ve Marco Polo'nun *Seyahatname*'sinde kaydedilmiştir. W. Rubruk konargöçer hayatı benimseyen Moğolların çadırlardaki yaşamlarını çeşitli açılardan kaydetmiştir (Rubruk, 2020, s. 43). Moğollar göç ve sefer zamanlarında taşınmak için tekerlekli arabaları (tereg) kullanmışlardır. Rubruk (2020), bu tekerlekli arabaları (tereg) şu şekilde aktarmaktadır:

Ben, bir seferinde bir öküz arabasının tekerlekleri arasındaki izlerin mesafesini yirmi ayak olarak ölçmüştüm. Bir arabanın önünde yirmi beş öküz gördüm, bunlar bir sırada yan yana on bir çadır ve önlerinde de on bir çadır büyüklüğünde bir çadır çekmekteydiler. Bir araba dingili bir gemi direği büyüklüğünde idi. Arabanın üzerindeki yurdun girişinde oturan bir adam öküzleri sürmekteydi. (s. 42)

İşte bu bilgi Moğolların göç esnasında tekerlekli araba kullandıklarını ve arabayı öküzle sürüklediklerini kanıtlamaktadır. Bu geleneğe eskiden Türkler arasında da sıklıkla rastlanmaktaydı. Kazak bozkırlarında öküz bazen binicilik ve malları taşımak için kullanılmıştır (Kostenko, 1880, s. 93-94).

Kalabalık olarak göç edenler, adete göre bir kafiye hâlinde hareket eder ve bir kamp olarak konarlardı. Bu kamplardaki çadırların sayısı yüze kadar çıkardı. Kamp, Moğolcada “küriyen”, “güriyen”, birkaç ağıl (Moğolca ayıl), yani birkaç konargöçer haneden teşekkül eder ki ayrı ayrı çadır-ev ve araba-çadırlardan ibaret olur (Vladimirtsov, 1995, s. 61). V. Y. Vladimirtsov eserinde Reşidüddin'e atıfta bulunarak “küren” sözcüğünün manasını sahrada bir grup çadırın halka şeklinde bir daire oluşturarak dizilmesinin “küren” olarak adlandırdığını ifade etmektedir (Vladimirtsov, 1995, s. 61). Çağdaş Moğolcada yer alan “hüree” kelimesi de kenar, yuvarlak, çevire anlamında kullanılmaktadır.

Konargöçer avcılar ise “keçe çadırlar” da yani keçe ile örtülü çadırlarda yaşarlardı; bu çadırları toplamak ve dikmek nispeten kolaydı; koyun beslemeyen orman kabilelerinde ise bu gibi çadırlara tesadüf etmeye imkân yoktu. Moğol destanlarında kahramanların çadırlarını tarif edilen çatısının ağaçtan değil, yabani hayvan kemiklerinden, örtüsünün keçeden değil, hayvan derilerinden yapıldığı hakkında bilgiler mevcuttur (Vladimirtsov, 1995, s. 68). Ancak bugünkü Moğol çadırı Avrupalı seyyahlar tarafından tavsif edilen çadırdan farklıdır. Bu farklılıkları Vladimirtsov 4 gruba ayırmaktadır. 1) ormanlı avcılarının salaşı; 2) hayvan derisiyle örtülen çadır; 3) boyunlu çadır; 4) bugünkü çadır (Vladimirtsov, 1995, s. 68).

Bahaeddin Ögel'e göre (Ögel, 2019, s. 188) Türkler ile Moğollar, hemen hemen her yerde ve her çağda, aynı kavimler gibi görülmüşlerdir. Ancak Türklerin de Moğolların da çok eski çağlardan beri, farklı kültür ve gelenekleri vardır. Eski Moğol toplulukları olarak adlandırılan Proto-Moğolların iyi ata bindiklerini ve yay kullanıp, ok attıklarını kaydedilmiştir. (Ögel, 2019, s. 218, 230). Avlanırlar, sürülerini otlatmak için, su ve otlakları izleyerek konup göçerler. Sürekli evleri yoktur. Üzeri kubbe şeklinde yapılmış çadır veya kulübelerde otururlar. Evlerinin kapılarını ise doğuya, güneşin doğduğu yöne çevirirler. Onlar her gün ava giderler; avlarını ok ve yay ile avlarlar. Ayrıca B. Ögel'in eserinde eski Türk ve Moğol kültürleri arasındaki farklılık ve benzerliklerini şu şekilde ifade etmektedir (Ögel, 2019, s. 230):

¹ Wilhelm Von Rubruk'un eserinin muhtelif yerlerde bulunan doğru yazma nüshaları 5 tanedir. Bunların biri Londra'da, üçü Cambridge'de ve diğeri de Leyden'dedir. Bunlar A, B, C, D, E nüshaları olarak karşılaştırmalı notlarla ıktibas edilmiştir. Aynı yazmalar *Recueil*'de 1839'da Michel ve Wright tarafından neşredilmiştir (Rubruk, 2020, s. 8).

“Proto-Moğolların çadırları Türklerinki gibi keçeden yapılmıştır. Evin kapısını doğuya çevirme, geleneği Göktürk çağında da görülen bir alışkanlıktır. Daha doğrusu bu, eski Türk dininin vazgeçilemez bir gerekçesidir.”

2. Türkler ve Moğolların “Kımız” Yapma Geleneği

Türk ve Moğollar arasında at sütünden “kımız” yapma geleneği eskiden beri devam etmektedir. “Kımız” Orta Asya’da yaşayan Türk toplumlarının özellikle Kazak ve Kırgızların temel besinidir. Türk boy ve topluluklarının erken bir dönemlerden kımız yaptıkları ve ana içecek olarak kullandıklarına dair bilgiler Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*, Kâşgarlı Mahmud’un ve *Dede Korkut*’ta geçmektedir. *Kutadgu Bilig*’de: “Kımız, süt ya da yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile evin rahatını sağlayan yaygı veya keçe hep bunlardan gelir” (kımız süt ya yüng yağ ya yogrut kurut yadım ya kidiz hem erej evke tut) der (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 764-765). *Divânu Lugâti’t-Türk*’te “qımız” (kımız): kısırak sütü tulumda bekletilerek mayalanır, sonra içilir. “Kımız” mayalanmış kısırak sütüdür. “Qımız almıla”: Ekşiliğiyle kımıza benzeyen elma. “er qımızlandı”: Adam kımız sahibi oldu anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 424). *Dede Korkut*’ta ise “kımız”; yoğunlaşmış kısırak sütüdür, “Kımız sağdurmak”; kımız yapmak üzere süt sağdırmak anlamına gelir (Gökyay, 2007, s. 349).

B. Ögel’e göre “kımız” yapma geleneği Proto-Moğollarda da vardır. Nitekim Çin tarihleri şöyle diyorlardı: Proto Moğolların yiyecekleri, et ile mayalanmış süt / kımızdır (Ögel, 2019, s. 230). “Kımız” Moğolların temel içeceği. Yazın “kımız” içtikleri sürece, diğer yiyeceklerle ilgilenmezler. “Kımız”ın dışında Moğollar kışın pirinçten, darıdan, buğdaydan ve baldan şarap gibi çok güzel bir içki imal ederler. Bunun dışında uzak yerlerden şarap getirirler (Rubruk, 2020, s. 46). Moğollarda “kımız”ın nasıl yapıldığı hakkında Rubruk’un (2020) seyahatnamesinde bahsedilmektedir:

At ve kısırak sütünden üretilen kımızın hazırlık aşamaları şu şekildedir: Yere saplanmış iki ok üzerinde zemine bir şerit gererler. Yaklaşık saat dokuza doğru tayları bunlara bağlarlar. Onların yanına kısırakları koyarak sağlarlar. Bir ana at şayet azarsa, bir kişi tayı alarak onun altına koyar ve biraz emzirtir, sonra tekrar geri getirir. Elde edilen kısırak sütü büyük bir tulumun veya buna benzer bir şeyin içine dökülür ve özel olarak yapılmış bir tokmakla yağı çıkarılır. Süt ekşiyip mayalanana kadar kuvvetli dövdülür. Geri alındığında yağ da elde edilmiş olur. Sonra sütü denerler ve olmuşa içerler. (s. 48-49)

Batu’nun kendi karargâhına bir günlük uzaklıkta otuz hizmetçi adamı vardır. Bunlardan her biri ona günlük olarak yüz kısırak sütü gönderir, yani günlük üç bin kısırak sütü. Bundan başka diğerlerinden de beyaz süt alır. Hükümdarın karargâhına da her üç günde bir kısırak sütü ürünleri gönderilir. (s. 49)

B. Y. Vladimirtsov’un çalışmasındaki bilgilere göre, Moğolların çadırında süt (kısırak sütü) bulunur, bütün gece tan yeri ağarınca kadar “kımız” yaparlar. Bozkırlarda yaşayanların en iyi içkisi, at sütü ve bundan yapılan kımızdır (Rubruk, 2020, s. 105-181).

Türk ve Moğollarda “kımız” daha çok yaz mevsimlerinde tüketilir. Genellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde kımız yapılır. Altay Kazaklarının “kımız” yapma geleneğine ilgili Halifa Altay’ın çalışmasındaki bilgilere göre (Altay, 1981, s. 124-127): Öncelikli olarak at sürüleri elverişli bir yere getirilir. “Kulunlar” (tay) tek tek yakalanarak başlarına urgandan yapılmış “nohta” denilen yular geçirilir, yere çakılmış olan ve “celi” adı verilen urgana sıra ile bağlanır.

Buna “bie baylav”² denir. Sağılacak kısırağın “kulını” yanaştırılır ve sonra önünde tutulmak suretiyle sağıcı kısırağın sol yanında oturup sağma işini uygular. Erkek, kadın hepsi sağabilir. Bazı huylu hayvan, kösteklenmek suretiyle sağılır, buna “künde” denir. Yani kündelenmek suretiyle sağılır. Sabah saat on sıralarında “kulın”lar bağlanır ve günde beş kez sağıldıktan sonra 3-4 sularında salıverilir.

“Saumal” adı verilen ve kısıraklardan sağılan bu sütler, büyükbaş hayvanın derisinden özel olarak, ağzı dar ve dip kısmı geniş biçimde yapılmış olan “saba”³ denilen kaplara doldurulur. “saba”nın ağzı iyice bağlandıktan sonra ağaçtan yapılmış olan sap kısmı süslü (bazen gümüşle bezenmiş) “pispek” adı verilen bir âletle tıpkı yayıkta ayran döver gibi dövülür (Altay, 1981, s. 125). Ne kadar çok dövülürse ya da çalkalanırsa o oranda kıvama gelmiş olur. Böylece ılık bir şekilde üç gün bırakılır ve ekşimsi bir tat alır, işte “kımız” bu şekilde hazırlanır. “Kımız” sağlık için çok yararlıdır. Et ile birlikte tüketilirse daha hoş olur. Tam kıvamındaki halis kımız kolay sarhoş yapmaz, bir oturuşta yavaş yavaş yudumlayarak 5 kilo belki de daha fazla içilebilir. “Kımız” sadece meşrubat değildir, aynı zamanda bir gıdadır. At sütünde diğer hayvanların sütünde olduğu gibi yağ yoktur.

Genel olarak Moğol ve Kazakların kımız yapma yöntemleri birbirine benzemektedir. Kazaklarda yeni sağılan taze kısırak sütüne “saumal” denir. Moğollar kısırak sütüne “güünii süü” ve “kımız” (ayrag) derler. Moğolistan ve Kazakistan’da da Halifa Altay’ın söylediği gibi “kımız” yapma yöntemi Altay Kazaklarıyla aynıdır. Kazaklarda “kımız” genellikle şu şekilde servis edilir: “Teğene” adı verilen tencere biçiminde ağaçtan yapılmış, oldukça büyük bir kabın içine doldurulmuş olan “kımız” kepçe ile alınarak yukarıdan dökülmek suretiyle aralıksız olarak karıştırılır ki buna “kımız sapıriv” denir (Altay, 1981, s. 127). Daha sonra çanaklara konularak servis yapılır. Uzun zaman içilir ve öğle vaktine doğru kımızla birlikte haşlanmış etler yenir. Moğollarda “kımız” yapma geleneği ve servisi Kazaklarla aynı şekildedir.

3. Türkler ve Moğollarda Develi Göç

Bozkırda yaşayan konargöçer Türkler ve Moğollar için deve oldukça önemlidir. Deveyi daha çok yük taşımacılık amacıyla kullanmışlardır. Günümüzde Moğolistan ve Orta Asya’daki Türk boy ve toplulukları arasında develer artık yük taşımacılığı için değil eti ve sütünden faydalanmak amacıyla kullanılmaktadır. Konargöçerler yüzyıllardır yaylak ve kışlak hareketlerine bağlı olan konargöçerlik hayat tarzında mevsimlere göre baharın gelmesi ile yaylaklara, güz döneminin sonlarına doğru kışlaklara göç etmişlerdir.

Böylece hayvanlar için yeni taze otlak alanlar bulmak amacıyla sürekli göç ederken daha çok deve ve at kullanmışlardır. Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar konargöçerlik hayatını sürdüren veya hayvancılıkla uğraşan çobanlar zaman geçtikçe azalmıştır. Anadolu bölgesinde hayvancılıkla uğraşan yörükler hakkında çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Anadolu’daki Teke yörükleri Toros Dağları üzerinde yer alan otu ve suyu bol yüksek, serin yaylalara göçüp yazı orada geçirirlerdi. Yörüklerin bu hareketli yaşam tarzları yüzyıllardır bir tarafta koyun, keçi ve sığırlar diğer tarafta at, eşek ve deve sırtında topyekûn eşyalarla yapılan göç ile ilkbahar döneminde yaylaya, sonbahar döneminde kışlaya dönüşümlü olarak meşakkatli bir şekilde devam etmiştir (Ak, 2022, s. 267).

² Kısırak sürülerini veya kulun (tayları) tutma ve bağlama yeridir.

³ Kazakçadaki “saba” kelimesi Türkçede “dövme” anlamına gelmektedir.

Türkler “göç” kelimesini daha çok, kendi evine yakın olan bölgelere gidiş ve dönüş anlamında kullanmaktadır. Büyük göçler, uzak bölgelerde yeni yurtlar aramak ve yurt edinmek manasına gelmektedir.

Moğolistan ve Altay Kazakları arasında, özellikle dağlık bölgelerde yaşayan çobanlar için deve oldukça önemlidir. Kazaklar daha çok dağlık bölgelerde yaşadıklarından dolayı göç esnasında deveye ihtiyacı duymuşlardır. Orta Asya’nın birçok bölgelerinde iki hörgüçlü develer yetiştirir. Onlar soğukla dayanıklı daha fazla yük taşıma gücüne sahiptir. Ancak günümüzde Moğolistan Kazakları arasında deve sayısı gittikçe azalmaktadır ve göç esnasında eskisi kadar kullanılmamaktadır. Çobanlar artık dağlık bölgelere göç ederken, Rus yapımı “Zil 130”, “Zil 131”, “Gaz 66” vb. markalı kamyon arabaları kullanmaktadır.

Görsel 1, 2, 3: Kazakların Develi göçü. (Foto: H. Üsemhanoğlu, <https://qamshy.kz/article/4947-tuyeli-kosh--kieli-kosh-fotobayan>)

Deve Orta Asya’da yaşayan Türk boy ve topluluklarının yanı sıra Anadolu’nun birçok bölgesinde göç esnasında kullanılmaktadır. Türkmenler veya Yörükler hayvanlarına daha verimli otlaklar bulmak amacı ile develer yüklerini yükleyerek yaylak, güzlük ve kışlak arasında bir yaşam sürerler. Yörük göçlerinin vazgeçilmezi olan develer Anadolu Yörükleri için de büyük önem taşımaktadır (Okca ve Genç, 2017, s. 226-228). Göçün en önemli simgesi develerdir (Genç ve Koyuncu Okca, 2017, s. 47). Yörüklerin en fazla bulunduğu şehirler; Mersin, Karaman, Konya, Muğla, Aydın, Antalya, Bursa, Denizli ve İzmir yörelerinde yaşayan Yörükler göç ederken develeri kullanırlar. Demek ki hem Türkler hem de Moğollar için “Develi göç” ortak bir gelenektir.

Görsel 4. Isparta çevresi yörük konargöçerleri
(Foto: Genç, 2020, s. 12-13)

Taşımacılık üzerine önemli bir görevi üstlenen develer tüm yüklerin bir yerden diğer bir yere taşınmasında vazgeçilmez bir araç olmuştur. Deve, at gibi kabul edilebilecek bir hayvandır. Türkmen, Kazak ve Kırgızlarda hâlâ aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Asya devesi soğuğa dayanıklı, çift hörgüçlü develerdir (Baykara, 2009, s. 126).

Moğollar eski çağlardan beri bir yerden bir yere göç etmek için develerden yararlanmışlardır. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan ticaret veya İpek Yolu tarih, dayanak noktasının develer ve deve kervanları olduğu bilinmektedir. Cengiz Han zamanında Moğol İmparatorluğu bu İpek Yolu'nun gelişmesinde önemli rol oynamış ve XIII. yüzyılda Moğolistan'da "Deve Kargo Nezareti" (Temee aşaanii yam) kurulmuştur. Bu Deve Nezareti; uzun mesafe taşımacılığında, savaşta silah yüklenmesinde ve ganimet taşınmasında önemli rol oynamıştır.

Deve sürüleri çoğunlukla Moğolistan'da Gobi Çölü civarında yetiştirilmektedir. Çünkü Gobi Çölü'nün doğası ve iklimi oldukça doğası, iklimi oldukça verimli ve develer için son derece elverişlidir. İki hörgüçlü develer Çin'in Kuzey Gobi'si, Moğolistan, Halimag, Kırgızistan ve Kazakistan coğrafyasında yetiştirilmektedir. Develerin iki hörgüçlü olması aynı zamanda sert kış ve ilkbahar mevsimlerinde vücutlarında çok fazla yağ biriktirip bunu ısı kaynağı olarak kullanmalarıyla da ilgilidir.

Görsel 5: Moğollarda Develi göç
(Foto: B. Bayar, Moğolistan, Uvs ili, Ulaandavaa, <https://ikon.mn/p/c8d>)

Karayolu ulaşımının ve demiryolu gelişiminin zayıf olduğu Moğolistan'da yakın zamana kadar develer yaygın olarak kullanılmıştır. Develer, halkın ihtiyaç duyduğu bir hayvandır. XXI. yüzyılın başına kadar Moğol çobanları göç ederken hayvanlardan sadece develeri taşınma amacıyla kullanmışlardır. Günümüzde de Moğolistan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan bazı halklar göç etmek için develere ihtiyaç duysa da deve sayısı yıldan yıla azalmaktadır. Ülkedeki deve sayısı 1953 yılında sekiz yüz doksan beş bin üç yüz (895,300) başa ulaşırken, 2012 yılı itibarıyla üç yüz bin (300,000) olarak tespit edilmiştir. Deve sayısının azalmasında pek çok sebep vardır ancak başlıca sebep çobanların taşınma ve binek ihtiyacının azalması olarak görülmektedir.

Böylece Türkler ve Moğollar eski dönemlerden günümüze kadar deveyi çeşitli ihtiyaçları için kullanmıştır. Deve ile taşınma, et ve sütünden faydalanma geleneği Türk ve Moğollarda yaygındır. Deve, yüzyıllar boyunca bu iki halk için yalnızca taşımacılığı sağlayan ekonomik bir araç değil, aynı zamanda iyi bir süt kaynağı olması sebebi ile de önemli bir hayvan olmuştur.

Deve sütüne Türkler “kımran” veya “şubat” derler. “Şubat” deve sütünün Kazakçasıdır. Moğollar deve sütünü “hoormog” veya “ingenii süü” olarak isimlendirir. Deve sütünün Türk ve Moğollar arasında çok kullanılmasının sebebi ise sütün içindeki protein, yağ asiti ve vitamin sayısının fazlaca oluşundandır. Deve sütü şifalı bir içecektir ve birçok vitamini (A, E, C ve B grubu) içeren önemli bir besindir.

4. Türklerin “Ahtık” Moğolların “Hadag” Bağlama Geleneği

Moğolcada “hadag” (хадаг) kelimesi “değer vermek” veya “saygı duymak” anlamına gelmektedir. Y. Tseveel'in *Moğol Dilinin Kısaca Sözlüğü*'nde: “Hadag” sözü “onur ve ziyaret” için kullanılır özel bir dokumadan yapılan kumaşdır (Tseveel, 1966, s. 640). Ancak “hadag” kelimesi *Moğolların Gizli Tarihi*'nde geçmemektedir. “Hadag” sözcüğünün Moğolcaya XIII. yüzyılda Çin ve Tibet üzerinden Hint dilinden girdiği düşünülmektedir. Genel manası ise Moğollar tarafından eski çağlardan beri saygı duyulan ve değerli bir şey için özel olarak sunulan bir kumaştır. Moğollar, şafak vaktini ufkun beyaz renginin gökyüzünün gerçek rengi olduğunu varsaymışlardır. “Hadag” kelimesinin de buradan çıktığı düşünülmektedir. “Hadag” sözcüğünün daha çok gök (mavi) veya beyaz ile ilişkilendirilmesinin nedeni ise hafifliğin, yumuşaklığın ve güzelliğin simgesi olmasıdır. Mesela bir kız nişanlanırken, gelin gelirken, Tanrı'ya sığınırken, ev sahibine hediye verirken, yeni bir ev inşa ederken ve bir mülk satın alırken ona “hadag” bağlanmaktadır. “Hadag”ın beş ana rengi vardır. Bunlar: mavi, yeşil, kırmızı, sarı ve beyazdır.

Moğolistan'daki Kazakların da hayvan damgalarken “tanba temir”in (damga aleti) başına Moğolların “hadag”ı gibi “ahtık” denilen beyaz kumaş bağlama geleneği vardır (Karamendina, 2021, s. 79). Kazakların ayrıca yeni eşya, araba, ev gibi yeniden mülk satın aldığı anda “ahtık” bağlama geleneği mevcuttur. Kazaklar kısarak sürüsünü “kırmız” hazırlamak için tuttuğu esnada “bie bau” denilen urgana “ahtık” bağlama geleneğini gerçekleştirirler ve bu gelenek günümüzde de devam ettirilmektedir. Ayrıca Kazaklarda hayvanlar damgalandıktan sonra “tanba temir”in başına “ahtık”⁴ (ақтық) denilen beyaz kumaşı sararak, dolapta veya ayak altında olmayan yüksek bir yerde saklarlar. Ne yazık ki Kazakistan ve diğer ülkelerde yaşayan Kazakların sosyal ilişkilerinin değişmesiyle bu gelenek gittikçe unutulmaktadır.

⁴ Değerli veya kutsal sayılan nesneler için kullanılır. Kazakların eski inançlarına göre beyaz iyiliğin, güzelliğin ve yumuşaklığın sembolüdür.

5. Yeni Aile Olup Yuva Kuranlara “Enşi” (Hisse) Verme Geleneği

Türk ve Moğollarda evlenen, yeni yuva kuran oğluna babası tarafından hisse veya miras anlamında kendi payı verilir. Kazaklar buna “enşi” derler. Bukhat Bazytkhan’ın *Etimoloji Sözlüğü*’nde günümüz Kazak Türkçesindeki “enşi” (енши) kelimesi eski Moğolcada “inci”, Halh Moğolcasında “inc” (инж): “işaretlenerek verilen hayvanlar” olarak açıklanmaktadır (Bukhat, 1973, s. 70).

“Enşi” oğulların isteğine göre değil baba ve annenin isteği doğrultusunda verilir. “Enşi” de belli bir ölçü yoktur ve hayvanlar dışında eşya, taşınmaz mülkler veya altın, gümüş gibi değerli cevherler de olabilir. Ancak “enşi” olarak verilen hayvanlara ayrı bir “damga” oluşturulmaz; sadece “en vurma” işlemi uygulanır veya damgaya sadece ek işaretler eklenir. Türklerin eski geleneklerine göre Kazaklarda evin en küçük oğlu baba ocağına sahip olacaktır. Bu gelenek, eski Türklerdeki “ottigin” geleneğinin devamı gibidir.

W. Radloff (1976) eserinde Kazakların oğullarına hisse (enşi) verme geleneği hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

Zengin Kazak, hayatı esnasında büyük oğullarını müstakil yapmak ister ve bu maksatla hayvanlarının büyük bir kısmını büyük oğluna verir ve kendi kışlağı dar geliyorsa, onun için yeni bir arazi satın alır. Eğer kışlağı yetecek derecede büyük ise, hayvan mevcudundan oğullarına isabet eden miras hisselerini ayırdıktan sonra, onlara hususi kışlaklar da tahsis eder. (s. 194)

Baba tarafından oğluna “enşi” verildiğinde oğlunun “en”leri de belirlenir (Karamendina 2021, s. 88). “En”, ayırt edici bir işarettir ve aynı zamanda hayvanın kulağına kesilerek, oyularak veya dilimlenerek konulan bir belgedir. Her boyun, köy ve ailenin kendisine özel “en”leri vardır. Kazakların geleneği boyunca “Karaşanırak”⁵ yeni bir aile ayrıldığında hayvanlarına da yeni bir “en” uygulanır. Yani evlenen, yeniden yuva kuran gençlerin hayvanların kulağına ayrı “en” vurulur.

Türklerde ve Moğollarda “inçü” ve “en” kelimesi birbirine yakından bağlı olduğu bilinmektedir. Bilhassa XIII-XIV. yüzyıllarda İlhanlı Devleti zamanında çok kullanılan “inçü” kelimesinin, “in” veya “en” kelimeleriyle alakalıdır. İlk olarak Uygurlar devrinde (XIII. yüzyıl) hukuki vesikalarda rastlanan bu tabir, Uygurlarda “miri, ortak emlak” anlamındadır. Çağatay, Baraba, Teleut ve Altay lehçelerinde de görülen bu tabir, “emlak-i şahane”, “cihaz”, “miras”, “memluk” gibi muhtelif anlamlar da kazanmıştır (Tezcan, 1990, s. 121).

“İnçü” kelimesi Moğollar (İlhanlılar) devrinde de kullanılmıştır. “İnçü” tabirinin, Moğolca “ince”den geldiği söylenmektedir (Barthold, 1951, s. 258; Tezcan, 1990, s. 121). Moğollar devrinde bildiğimiz “inçü” (bir prenze mahsus vilayet) ıstılahı da bu “in” kelimesiyle bağlıdır (İnan, 2020, s. 263).

Grodekov’un araştırmasında, Kırgızlarda babaların, evlatlarına, kendi idarelerini kurmak gayesiyle “emlaktan ve servetten verilen hisse anlamında kullanılan “inci” kelimesinin “inçi” ve “enci” şekillerinde telaffuz edildiğini; manasının ise “hisse olarak tefrik edilen davar üzerine çizilen işaret” olarak kaydetmektedir (Tezcan, 1990, s. 121). Kazaklarda evlenen kızlara çeyiz verilir. Çeyiz ile kastedilen daha çok ev içi cihazları ve ev eşyalarıdır.

⁵ Baba soyundan oğluna devam eden ocağın devamıdır. Kazaklarda evin en küçük oğlu “Karaşanırak” sahibi olarak baba miraslarını devam ettirir.

Bazen mal-mülk veya değerli hazinelerde verilir. Kızın ailesi tarafından çeyiz olarak hayvan verilirse o hayvana kızın gelin gittiği ailenin en damgası vurulur.

“Enşi” sözü Moğolcada “huvtsaa” (хувцаа) kelimesi ile eş anlamlıdır. Yani Moğollarda da Türkler gibi yeni yuva kuran veya aile olan oğullarına “enşi, inçi” (hisse) verme geleneği vardır. Moğollarda benzer şekilde “inçi” olarak verilen hayvanlara farklı “en-damga” vururlar. Ancak babanın ve soyun “en-damgası”nı iyice dikkate alması, ona gereken önemi vermesi zorunlu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türk ve Moğol kavimleri erken dönemlerden itibaren hayvancılıkla uğraşan konargöçer topluluklardır. Her ikisi de mevsimlere göre ilkbaharda yaylaya, yayladan güzlüğe, güzlükten kışlağa göç ederek hayvanlarını otu ve suyu bol meralarda otlatmışlardır.

Hayvancılıkla uğraşan topluluklar sürekli göç hâlinde oldukları için “göçebe” veya “konargöçer” ifadesi ortaya çıkmıştır. Türklerde “konup göçer”, “konar-göçer” ve “göçebe” sözcükleri tek bir “konargöçerlik” anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla bilimsel alanda daha fazla kullanılan “konargöçerlik” sözcüğü bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca bu sözcüğün Kazaklarda “köşpendi”, Kırgızlarda “köşmön”, Anadolu Türkmenlerinde “yörükler” ve Moğollarda “nüüdelçin” gibi farklı şekillerde kullanıldığı bilinmektedir.

Bilindiği gibi Türkler ve Moğollar birçok ortak kültüre sahiptir ve tarih açısından birbirleriyle yakından bağlıdır. Türk ve Moğol kavimlerine ait ortak kültürler, eski Tunç (Bronz) dönemlerinden Hun dönemlerine kadar geniş bir dönemi kapsamaktadır ve bu ortaklıklar çeşitli arkeolojik kazılar, kurganlardan çıkarılan kalıntılarla somutlaştırılmaktadır. Arkeolojik kazıların sonuçları ve konuyla ilgili belli başlı kaynaklar ışığında Türk ve Moğolların bozkır hayatı, konargöçerlik yaşam tarzları ve kültürlerinin birbirlerine benzedikleri anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Türk ve Moğolların konargöçerlik hayatının ortak hususları hayvancılık kültüründen kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tarihî kaynaklarda Türk ve Moğolların erken dönemlerden itibaren hayvancılıkla uğraştığından söz edilmektedir. Onlar orman ya da bozkırlarda sürekli göç ederek hayvancılık ve avcılıkla uğraşmışlardır. Hayvanların eti, sütü ile beslenerek, derilerini de kıyafet için kullanmışlar, küçük çadırlarda yaşayarak her türlü tehlikelere karşı kendilerini savunmuşlardır. Hayvanlar arasında en çok at yetiştirilmiştir. Bunun sebebi daha kısa zamanda uzun mesafeler katetebilmek ve savaş sırasında atın sağladığı üstünlüklerden yararlanabilmektir. Birçok bilimsel çalışmada Türklerin koyun, at, deve, keçi besledikleri kaydedilmektedir. Orta Asya’daki Türk boy ve toplulukları buna “dört tülük” (dört çeşit) hayvan derler. Bazen koyun ve keçi “bir tülük” olarak söylenir ve at, deve, sığır (inek) eklenerek “dört tülük” sayılır. Ancak kaynak eserlerde sığır yetiştiriciliği hakkındaki bilgilere nadiren rastlanmaktadır. Altay ve Moğolistan Kazakları arasında “bes tülük” mal (beş çeşit) hayvan anlayışı vardır. Kazaklar büyükbaş hayvanlara “iri hara”, küçükbaş hayvanlara “usak mal” derler. Moğollarda da Türk boy ve topluluklarında olduğu gibi “tavan hoçuu” (beş çeşit) evcil hayvan anlayışı vardır. Bunlar at, deve, sığır, koyun ve keçidir. Ayrıca büyükbaş hayvanlara (at, deve, sığır) “bod mal”, küçükbaş hayvanlara (koyun ve keçi) “bog mal” denir.

Makalede Türkler ve Moğolların konargöçerlik hayatının ortak hususlarından bahsedilmek üzere öncelikle hayvancılık kültüründen yola çıkılarak Türkler ve Moğolların keçe çadırları, “kırmızı” yapma geleneği, develi göçler, Türklerin “ahtık” Moğolların “hadag” bağlama geleneği, yeni aile olup yuva kuranlara (evlenen çocuklara) “enşi” (hisse) verme geleneği gibi ortak

hususlar hakkında bilgi verilmektedir. Söz konusu Türk ve Moğolların ortak geleneklerinin bilimsel açıdan incelenmesi oldukça önemlidir. Çünkü küreselleşme çağında bu tür ortak geleneklerin araştırılması, kadim gelenekleri unutulmakta olan konargöçer toplulukların bilinçlerinin yeniden canlandırılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Ak, M. (2022). *Teke yörükleri (1800-1900)*. TTK.
- Altay, H. (1981). *Anayurttan Anadolu'ya*. Kültür Bakanlığı.
- Barthold, W. W. (1951). Die persische Inschrift an der Mauer der Manucehr-Moschee zu Ani. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, C.1, 241-269.
- Baykara, T. (2009). *Türk adının anlamı*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Bukhat, B. (1973). *Kazak jane mongol tilderinin salıstırmalı tarihi gramatikası*. Ulgii.
- Ercenek, G. (1996). Antalya bölgesi yörükleri göç yolları. I. *Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo- Kültürel Yapısı (YÖRÜKLER) Sempozyumu Bildirileri 25-26 Nisan 1994 Antalya* içinde (s. 133-138). Kültür Bakanlığı.
- Ercilasun A. B. vd. (1992). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I*. Kültür Bakanlığı.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun kitabı*. Kabcacı.
- İnan, A. (2020). Altayda Pazırık kazısında çıkarılan atların durumu Türklerin defin törenleri bakımından açıklama. *Makaleler ve İncelemeler II* içinde (s. 261-268). TTK.
- Karamendina, M. (2021). *Kazak halkının tanbaları jane urandarı*. Arıs.
- Karataş, M. (2017). Göçerevlilik ve yerleşiklik bağlamında Selçuknâme'deki kültür unsurları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (42), 127-170.
- Kâşgarlı Mahmud. (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*. (S. Erdi, vd. çev.). Kabcacı.
- Kostenko, L. (1880). *Turkistanskiy Kray, Opit Vovenno Statistiçeskogo Obozreniya Turkestanskogo Vovennogo Okrugı*, C. 3, St. Petersburg.
- Matsubara, M. (2012). *Göçebeliğin dünyası: Türk göçebelerinden Çoşlu Yörüklerinin etnografyası*. (K. Sugihara, çev.). Atatürk Kültür Merkezi.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarından Tes -Tariat - Şine Us*. Belen.
- Ögel, B. (2019). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi I*. TTK.
- Ögel, B. (1978). *Türk kültür tarihine giriş I*. Kültür Bakanlığı.
- Radloff, W. (1976). *Sibirya'dan (seçmeler)*. (A. Temir, çev.). Milli Eğitim Basımevi.
- Rubruk, W. V. (2020). *Moğolların Büyük Hanı'na seyahat, 13. yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a yolculuk*. Kronik.
- Şahin, İ. (2020). "Göç" kavramı üzerine. F. Uslu, C. Kökus (ed.) *Yörük Araştırmaları 2* içinde (s. 15-24). Palent.
- Tekin, T. (1982). Kuzey Moğolistan'da yeni bir Uygur anıtı: Taryat / Terhin Kitabesi, *TTK Belleten*, C. XLVI(184), 795-838.

Tezcan, M. (1990). *Eski Türklerde damga*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Tsevel, Y. (1966). *Mongol helnii tovch tailbar toli*. Ulsiin khevleliin HEKH.

Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. MEB.

Vladimirtsov, B. Y. (1995). *Moğolların içtimaî teşkilâtı*. (A. İnan, çev.). TTK.

Yusuf Has Hacib. (2006). *Kutadgu Bilig*. (R. R. Arat, çev.). Kabalcı.

Extended Abstract

The scientific examination of the common traditions of the Turkic world and the Mongols is of great importance. Today, the study of such shared traditions is considered significant in terms of revitalizing the cultural consciousness of nomadic peoples whose ancient customs are being forgotten. In our article, these kinds of common traditions are examined from a scientific perspective, particularly focusing on the shared aspects of the nomadic lifestyle of the Turks and Mongols.

The Turkic and Mongol tribes have been nomadic communities engaged in animal husbandry since early times. Both migrated according to the seasons - moving to the highlands in spring, then to autumn pastures, and finally to winter quarters - grazing their animals in meadows rich in grass and water. Since these communities were constantly on the move due to animal husbandry, terms such as “nomad” or “pastoral nomad” emerged. In Turkic communities, the terms “konup göçer” (those who settle and migrate), “konar-göçer”, and “göçebe” (nomad) all refer to a single concept: “pastoral nomadism”. Therefore, we chose to use the term “pastoral nomadism”, which is more commonly used in academic fields, in our thesis. Moreover, it is known that this concept is referred to by different names among different groups: “köşpendi” among Kazakhs, “köşmön” among Kyrgyz, “Yörükler” among Anatolian Turkmens, and “nüüdelçin” among Mongols.

As is well known, the Turkic and Mongol peoples share many cultural elements and are historically closely connected. Shared cultures of the Turkic and Mongol tribes can be seen in archaeological excavations and burial mounds (kurgans) dating from the Early Bronze Age to the Hun period. When the results of these archaeological excavations and key historical sources are examined, it becomes clear that the steppe life, nomadic lifestyle, and cultures of the Turks and Mongols resemble each other.

Therefore, it is possible to say that the common aspects of the nomadic life of the Turks and Mongols stem from their pastoral culture. Historical sources indicate that both the Turks and Mongols were engaged in animal husbandry from early times. They migrated continuously through forests and steppes, engaging in animal husbandry and hunting. They fed on the meat and milk of animals, used their hides for clothing, lived in small tents, and defended themselves against various dangers. Among animals, horses were raised the most. The reason was their ability to cover long distances in a short time and the advantage they provided during warfare. Many scientific studies record that the Turks raised sheep, horses, camels, and goats. Among Turkic peoples in Central Asia, this is called 'tört tülük' (four kinds) of livestock. Sometimes, sheep and goats are considered a single kind, and with the addition of horses, camels, and cattle (cows), it becomes “tört tülük”. However, references to cattle breeding are rare in historical sources. Among the Kazakhs of Altai and Mongolia, there is a concept of “bes tülük mal” (five kinds of livestock).

Kazakhs call large animals “iri hara” and small animals “usak mal”. Among Mongols, as with Turkic peoples, there is also a concept of five types of domestic animals known as “tavan hoçuu”. These include the horse, camel, cattle, sheep, and goat. In addition, large livestock (horse, camel, cattle) are referred to as “bod mal”, while small livestock (sheep and goat) are called “bog mal”.

In this article, to discuss the shared aspects of the nomadic life of the Turks and Mongols, we first focus on their animal husbandry culture and then provide information about common practices such as felt tents, the tradition of making “kumis” (fermented mare’s milk), camel-led migrations, the Turkic tradition of “ahtık” and the Mongolian practice of “hadag” offering, and the tradition of giving a share (eñşi) to newlywed children who establish a new household. The scientific examination of these shared traditions of the Turks and Mongols is of great importance. Because in the age of globalization, the study of such traditions can contribute to reviving the consciousness of nomadic communities whose ancient customs are at risk of disappearing.

